

Rikoksen uhri ei paljon paina

Kakaramainen uutisjahti ajaa toimittajan epäeettisiin valintoihin

Rikosjournalismi on ollut yksi voimakkaimmin viime vuosina kasvaneista journalismin aloista. Rikosjournalismin lisääntyminen on selvä merkki siitä, että rikos myy hyvin. Mutta rikosuutisoinnissa on myös sellaisia ulottuvuuksia, joita toimittajat liian harvoin pohtivat. Julkiseksi keskustelun aiheeksi on noussut median vaikutus tuomioihin, *trial by newspaper* (ks. Arolainen 1998). On pohdittu lähdesuojaan liittyviä kysymyksiä. On kysytty, mitä mediavalta on. Voidaan myös ihmetellä, onko medialla oikeus tai jopa velvollisuus toimia tuomarina.

Oikeuslaitoksen piirissä tuntuu vahvistuneen käsitys, jonka mukaan media käyttää tuomiovaltaa. Tästä kertovat tapaukset, joissa tuomioita on lievennetty julkisuuden vuoksi. Tällöin ajatuksena on, että julkisuus loukkaa yksityisyyttä ja julkisuus itsessään on jo rangaistus. Mediaa ei enää pidetäkään ulkopuolisena tai objektiivisena tarkkailijana, yhteiskuntaa heijastavana peilinä vaan aktiivisena toimijana. Samalla media ja julkisuus ovat selvästikin tulleet osaksi oikeusprosessia. Mediasta on tullut jopa sellainen toimija, joka saattaa tuottaa epäoikeudenmukaista kärsimystä syyttömille ihmisille. Tästä on johdonmukaisena seurauksena ollut medialle määrättyjen vahingonkorvausten kasvu. Tunnetuin tapaus on hiihtäjä Jari Räsäsen ja STT:n tapaus, jossa käräjäoikeuden tuomitsemat korvaukset olivat yhteensä 1,6 miljoonaa markkaa. Korvausten saajia oli 19.

Esimerkiksi Suomen Hiihtoliiton puheenjohtaja Esko Aho vaati STT:ltä 500 000 markan korvauksia; STT tuomittiin maksamaan Aholle 100 000 markkaa. Aho perusteli vaatimuksensa kohtuullisuutta vertaamalla vaatimustaan muihin samantyyppisiin tuomioihin. Vuonna 1997 Iltalehti ja Rikosposti tuomittiin korvaamaan yhteensä 150 000 markkaa kunnianloukkauksesta Hartolan poliisipäällikölle Taisto Lukkarille. Vuonna 1998 Iltalehti tuomittiin hovioikeudessa maksamaan kansanedustaja Kirsti Ala-Harjalle 175 000 markkaa yksityiselämän loukkaamisesta. Vuonna 1999 hovioikeus tuomitsi Yleisradion maksamaan asianajaja Aki Sirenille 180 000 markkaa Kuningaskuluttaja-ohjelmassa tapahtuneesta herjauksesta. Samoin vuonna 1999 hovioikeus tuomitsi Hyvät pahat ja rumat -ohjelman toimittajat 150 000 markan korvauksiin yksityiselämän loukkaamisesta, kun toimittajat olivat ilman sopimusta

paljastaneet sukupuolta vaihtaneen henkilön nimen. (Kangas 1999.)

Media saattaa kohdella kovakouraisesti muitakin kuin kansanedustajia ja muuta yhteiskunnan kermaa. Lähes olemattomalle huomiolle on jäänyt niiden vaikutusten pohtiminen, joita rikosten uutisoinnilla ja erityisesti nimien julkistamisella on rikosten uhrien elämään. Kakaramainen uutisjahti, johon uutistappiota pelkäävät toimittajat sumeilematta heittäytyvät, ei anna mahdollisuuksia eettiselle puntaroinnille. Vai onko turha vaatia, että toimittajan pitäisi miettiä rikosuutisia myös rikoksen uhrin näkökulmasta?

Tässä artikkelissa kysyn, miksi rikoksen uhri on rikosjournalismissa jäänyt huutolaispojan asemaan? Miksi toimittaja ei ota huomioon rikoksen uhrin ja uhrin omaisten tunteita? Artikkelin pohjana on esitelmä, jonka pidin helmikuussa 1999 Rikosuhripäivystyksen valtakunnallisessa seminaarissa Jyväskylässä (Virtapohja 1999).

Poliisikierroksella

Rikosjournalismissa on useimmiten kyse median ja viranomaisten välisestä yhteistyöstä. Arkista yhteistyötä tehdään sanomalehtien toimitusten ja poliisiviranomaisten kesken. Poliisikierrosten soittaminen on vanha toimitusrutiini. Poliisikierrosta soittaessaan toimittajat tarkistavat sovittuina aikoina, mitä uutisarvoista onnettomuus- ja rikosrintamalla on tapahtunut. Tämä toimittajien ja viranomaisten välinen yhteistyö on se ulottuvuus, johon rikosjournalismissa kohdistetaan suurimmat ponnistelut: Kuinka saada rikosuutiset lehteen?

Rikosjournalismin eettiset ongelmat liittyvät siihen, että toimittajien näkökulma rikosjournalismiin on aivan liian usein vain median ja poliisiviranomaisten välistä yhteydenpitoa. Toimittajan näkökentän laajuus on kovin usein poliisin harkinnan varassa. Suurin huoli toimittajilla tuntuukin olevan siinä, yrittääkö poliisi pimentää rikosuutisia, toisin sanoen yrittääkö poliisi suojella rikollisia. Samaan huoleen sekoittuu pelko siitä, että kilpaileva media tietää enemmän kuin oma. Tämä kilpailutilanne selittää monessa tapauksessa median lyhytnäköiset ja eettisesti kestävämmät uutisointitratkaisut.

Rikosjournalismissa on kuitenkin kyse paljon laajemmasta kokonaisuudesta kuin yksittäisen toimittajan ja poliisiviranomaisten välisestä puhelinrumbasta. Viranomaisten tehtävänä on poliisin ja oikeuslaitoksen toimin saattaa rikoksen tekijän ja rikoksen uhrin välinen suhde tasapainoon. Rikollisen tulee hyvittää tekonsa rikoksen uhrille ja yhteiskunnalle. Tämä tapahtuu pääsääntöisesti käräjäoikeuden langettaman rangaistuksen, vahingonkorvauksen tai sovittelun avulla. Rikosjournalismin kokonaisuuden hahmottamista auttaa seuraava kuvio.

Rikosjournalismi

Viranomaiset

Rikoksen
tekijä

Rikoksen
uhri

Media
Yleisö

"Virtapohjan vaaka"
© Kalle Virtapohja 1999

"Virtapohjan vaaka" kuvaa rikosjournalismin keskeisten tekijöiden suhteita. Mediasta on tullut toimija, joka vaikuttaa rikoksen tekijän statukseen, rikoksen uhrin henkiseen hyvinvointiin ja viranomaisten päätöksiin.

Myös mediasta on tullut merkittävä toimija, mutta median oikeaa roolia ja asemaa oikeusjärjestelmässä on monesti vaikea hahmottaa. On liian helppo unohtaa eettiset näkökulmat ja yhtyä mahtipontiseen huutoon, että toimittaja on vastuussa vain yleisölleen. Suuren yleisön näkökulmasta media on tietenkin avainasemassa, ovathan toimittajat valintoineen rikosjournalismin ratkaisevia toimijoita. Mutta journalismiin kuuluu muitakin ulottuvuuksia kuin vain suuren yleisön viihdyttäminen.

Media on monesti yhteistyössä viranomaisten kanssa selvittämässä rikoksia. Poliisi saattaa käyttää joukkotiedotusvälineitä yleisövihjeiden keräämisessä. Näin median ja viranomaisten intressit ovat rikosjournalismissa periaatteessa yhteneväiset. Tosin varsin usein toimittajien ja rikostutkintaa tekevien viranomaisten välillä on erimielisyyttä siitä, kuinka paljon asioita kussakin rikostutkinnan vaiheessa voi kertoa julkisuuteen. Tämä erimielisyys aiheuttaa jännitteitä median ja viranomaisten välille. Joissakin tapauksissa kokeneimmat rikosjournalismiin erikoistuneet toimittajat voivat olla yhtä sisällä rikoksen tapahtumien selvittelyssä kuin poliisin tutkijat.

Rikostoimittajalla voi olla aktiivinen tai passiivinen rooli työssään. Aktiivinen rooli tarkoittaa sitä, että media tekee yhteistyötä viranomaisten kanssa

epäkohtien korjaamiseksi ja rikollisten kiinnisaamiseksi. Tällöin rikostoimitaja todennäköisesti tekee tutkivaa journalismia. Tällä tarkoitetaan toimituksen itse tekemää tutkimusta, jonka tavoitteena on paljastaa jollekin taholle kiusallisia ja yhteiskunnallisesti merkittäviä asioita (Kuutti 1995). Määritelmä pitää sisällään sen, että tutkiva toimittaja voi kohdistaa kriittisen tutkimuksensa niin rikollisten kuin rikoksia tutkivien viranomaistenkin toimintaan. Rikostoimittajan passiivinen rooli tarkoittaa sitä, että media tyytyy raportoimaan vain poliisin antamat tiedot. Tällaista menettelyä Kuutti (1995) kutsuu lausuntojournalismiksi. Poliisiviranomaisen kertoma muuttuu totuudeksi, joka toimittajan on nieltävä sellaisenaan. Niinpä toimittajalla on vain ulkokohtainen ote asioihin.

Uhrit sivuroolissa

Vaikka poliisi saisikin median kautta yleisöviihkeitä, jotka auttavat rikosten selvittämistä joskus ratkaisevasti, pysyy yleisö rikosjournalismissa silti sivussa. Sen sijaan eettisesti korkeatasoisessa journalistisessa harkinnassa pääosaa esittävät rikoksen tekijä ja uhri, sivurooleissa ovat viranomaiset ja toimittajat. Yleisöllä on kenties aikaisemmin ollut informoitavan osa. Mutta nykyisin rikosjournalismi on muuttunut luonteeltaan siinä määrin, että suurella yleisöllä on hyvin usein lähinnä viihdyttävän osa. Televisio on tehnyt rikosjournalismista faktaviihdettä.

Näkyvintä median ja poliisin yhteistyö on ollut Poliisi-tv:n lähetyksissä. Poliisi-tv:tä on toimittajien ammattikunnan piirissä arvosteltu jopa liian läheisestä yhteistyöstä poliisin kanssa. Jos katsotaan, että sekä poliisi että media pyrkivät toimimaan saman päämäärän, eli suomalaisen yhteiskunnan hyvinvoinnin ja turvallisuuden hyväksi, ei poliisikunnan edustajien ja kansallisen yleisradioyhtiön toimittajien välisessä yhteistyössä pitäisi olla mitään pois pantavaa. Mutta jos kävisi niin, että poliisikunnan toiminnassa olisi jotain kritisoitavaa, olisi poliisin kanssa yhtä jalkaa rikoksia selvitelleen toimituksen vaikea kääntyä kriittiseksi yhteistyökumppaniaan kohtaan.

Edellä esitetyn perusteella voimme luokitella rikosjournalismissa vaikuttavien toimijoiden suhteiden tärkeysjärjestyksen. Ensimmäisenä eettisesti korkeatasoisessa rikosjournalismissa tulee se suhde, joka on rikoksen tekijöiden ja rikoksen uhrin tai uhrien välillä. Se suhde on inhimillisesti ottaen huomattavasti merkittävämpi kuin toimittajan ja viranomaisten välinen suhde. Rikoksen tekijä on rikoksenteon hetkellä alistanut uhrinsa ja tehnyt tälle joko henkistä tai fyysistä väkivaltaa. Tämän suhteen pitäisi aina pysyä rikostoimittajien toiminnan lähtökohtana. Silloin myös uutisten arvostukset ja käsittelytavat

suuntautuisivat oikein.

Median ja viranomaisten välinen yhteys on toiseksi tärkein asia. Vasta kolmanneksi pitäisi tulla median ja yleisön välinen suhde siitäkin huolimatta, että median toiminta perustuu yleisön palvelemiseen. Rikosjournalismissa yleisön palveleminen toteutuu siten, että yleisölle kerrotaan rikosuutisten välityksellä esimerkiksi levottomista alueista, joilla ei kannata kulkea pimeään aikaan. Jos toimitus pohjaa harkintansa edellä mainittuun arvojärjestykseen, voidaan puhua eettisesti vahvalla pohjalla olevasta rikosjournalismista.

Ammatilliset perversiot

Sensationaalisuuden ehdoilla toimivassa pinnallisessa journalismissa järjestys on useimmiten päinvastainen kuin edellä esitetty ideaalimalli. Yleisö on median elinehto. Niinpä median ja yleisön välinen suhde on irtonumeromyyntiin ja sensaatioihin pohjaavissa medioissa etusijalla. Yleisöä on viihdytettävä korkeiden katsojalukujen ja korkeiden myyntilukujen toivossa. Rikosjournalismin muuttuminen faktaviihtheeksi on seurausta medioiden välisen kilpailun kovenemisesta.

Sensaatioiden ehdoilla pelaavassa journalismissa yhteistyö viranomaisten kanssa voi muuttua kilpailuksi viranomaisten kanssa. Viime vuosilta on useampiakin esimerkkejä, joissa rikoksen tekijät on luokiteltu ”seksikkäimiksi” haastateltaviksi. Rikoksen uhreille sen sijaan ei ole kovinkaan monta ajatusta annettu.

Pöyristyttävintä on, jos toimittaja maksaa rikolliselle saadakseen haastattelun. Rikollisesta tulee tällöin viihdetaitelija, joka laskuttaa julkisista esiintymisistään. Tällaisessa journalismissa ei toimittajan eettinen ajattelu eroa enää hyeenan ajattelusta. Tai paremmin, tällaiset tapaukset, kuten poliisiturmaaja Steen Christensenin taannoinen pyövelihaastattelu City-lehdessä ja MTV3:n Rikosraportissa, ovat merkki siitä, että on korkea aika teroittaa keskustelua journalismin etiikasta. Christensen-utisoinnissa alkoi olla sävyjä, jotka loivat poliisiturmaajalle nykyajan jesse jameksen sädekehää.

Eri medioiden välinen kilpailu uutisvoitoista innoittaa rikosuutisten kyselemiseen ja kaivamiseen. Uutisvoiton hankkiminen on toimittajan uskontunustuksen ylin periaate. Uutisvoittojen vuoksi toimittajat ovat valmiita jopa valehtelemaan ja käyttäytymään vilpillisesti niin, että muiden viranomaisten tekemä työ saattaa vaarantua (ks. Perko 1998).

Uutisvoittojen tavoitteleminen on saavuttanut uskonnollista toimintaohjetta muistuttavan aseman uutisjournalismissa. Yhdysvaltalainen mediatutkija Michael Schudson (1986, 80 - 81) kutsuukin uutisvoittojen jahtaamista toi-

mittajien ammatilliseksi perversioksi. Hänen mukaansa kyse on toimittajakunnan sisäisestä rituaalista. Schudson esittää, että yleisön kannalta on aivan sama, mikä televisiokanava uutisen ensimmäisenä putkauttaa maailmaan. Kun on kyse rikosjournalismista, Schudsonin asenne on erityisen osuva. Nimet ja kuvat on saatava julkaistuksi ennen kilpailijoita. Kun julkaisupäätöksiä tehdään, ei uhrien tai heidän omaistensa tunteita monestikaan huomioida. Journalismin pyhä uutisvoiton vaatimus arvotetaan varsin usein omaisten tunteita painavammaksi.

Rikosjournalismin keskeinen dilemma liittyykin siihen, mikä painoarvo uhrien ja uhrien omaisten tunteille annetaan. Eettisesti kestäväällä pohjalla olevassa journalismissa uhrien ja heidän omaistensa tunteet painaisivat vaakakupissa yhtä paljon kuin uutisvoittojen hankkiminen. Erityisen ikävä esimerkki journalistisen harkintakyvyn etiikan pettämisestä tapahtui tammikuussa 1999, kun MTV3:n Kolmas pyörä -ohjelmassa esitettiin pedofiili-murhaaja Jammu Siltavuoren ajatuksia. Ohjelman nostattama yleinen paheksunta johti siihen, että ohjelman tekijät siirrettiin nopeasti toisiin tehtäviin. Tekijävaihdosta Ilta-Sanomissa (6.2.1999) kommentoinut MTV Viihteen toimitusjohtaja Risto Vuorensola totesi lyhyesti, että ohjelman tyylin nopea muuttaminen vaatii uuden linjan mukaiset tekijät.

Journalisti-lehden päätoimittaja Timo Vuortama kommentoi lehdessään (Journalisti 2/1999) MTV3:n rikollishaastatteluja kutsuen niitä uuden ajan aineiksi. Hän näkee kasvaneen kanavakilpailun selityksenä uuteen ilmiöön. Toisin sanoen kilpailu katsojien sieluista käydään alueella, joka ei suinkaan ole kaikkien katsojien sielunelämälle eduksi. Toimittaja Matti Pitko ennusti Aamulehdessä (13.1.1999) katsojien ja mainostajien katoavan tällä menolla:

Tuskin kukaan haluaa mainostaa hampurilaisia ohjelmassa, jossa ammattinyrkkeilijä Tony Halme potkaisee auton ikkunan sisään ja lapsimurhaaja saa katteettomasti selitysaikaa.

Vuortama ei ole aivan samaa mieltä. Journalistilehdessä (2/1999) hän kirjoittaa media-alan erityisluonteesta. Siihen kuuluu, että julkinen närkästys vaikuttaa televisiossa eri tavalla kuin elintarviketeollisuudessa: ”Pahennusta herättävä makkara saattaa romahduttaa ostajaluvut pitkäksi aikaa, kun taas katsojat raivostuttanut televisio-ohjelma voi saada kulttimaineen ja tulla hyvinkin suosituksi.”

Päätös Kolmas pyörä -ohjelman tekijöiden hyllyttämisestä oli jonkinlainen merkki siitä, että MTV3:ssa pyritään korkeatasoiseen journalismiin. Tosin Vuortama (emt.) on tämän hyllytyksen vaikutuksista hieman skeptinen:

Rivakalla toiminnalla (hyllytys) on mediamarkkinoiden hyvin tuntema kolmoisvaikutus. Hyllyttäminen ärsyttää sananvapauden ystäviä, mutta tyyntyttää moralisteja. Niinpä ensimmäisessä vaiheessa edelliset ovat äänessä ja jäl-

kimmäiset hiljaa. Toisessa vaiheessa julkisuuteen nousevat moralistit, joita sananvapauden kannattajien hurskastelu on ärsyttänyt. Kolmas vaihe lähetetään television keskusteluohjelmassa, jossa kummankin ryhmän kellokkaat huutavat toistensa suuhun.

Ohjelmasta ei tietenkään vielä tällä pelillä brandia synny, mutta kanava jää monille mieleen. Jos pahennuksen hoidossa pyritään syvävaikutukseen, tuottajalle tai toimittajalle annetaan potkut. Silloin katsojat viimeistään ymmärtävät, ettei kyseessä ollut mikään tavallinen ohjelma.

Päätoimittaja Vuortama ei jaksa uskoa korkeajournalismin säilyttävän asemiaan kanavakilpailun kiristyessä, sillä hän lopettaa kolumninsa tähän tapaan: ”No, muutamana vuoden kuluttua tuskin kukaan muistaa, että jonkun rikoksentekijän televisiohaastattelusta syntyi tällainen kohu.”

Yksityisyyttä kunnioitettava

Eettisesti kestäväää journalismia tehdään silloin, kun toimittajat kunnioittavat toimintansa ohjaamiseksi pystytettyjä suuntaviittoja. Julkisen Sanan Neuvosto (JSN) on omilla näkemyksillään ohjannut journalismia jo 30 vuoden ajan. Journalistien moraalista selkärankaa pitävät pystyssä myös Journalistien eettinen valiokunta (JET) ja Journalistin ohjeet, jotka viimeksi tarkastettiin vuonna 1992. Myös rikoslaki ohjaa toimittajia paitsi juridisesti, myös eettisesti.

Käytännössä toimittajan arkiajattelun eettinen pohja on kirjoitettuna Journalistin ohjeisiin. Hyvän lehtimiestävän noudattamisesta voidaan puhua silloin, kun toimittajan valinnat perustuvat näihin eettisiin ohjeisiin. Ohjeissa on seitsemän kohtaa, joissa käsitellään yksilön suojaa. Näiden ohjeiden kohta 23 kuuluu seuraavasti:

Kaikkien ihmisarvoa ja kunniaa on suojattava. Ihonväriä, kansallisuutta, syntyperää, vakaumusta, sukupuolta tai muuta henkilön ominaisuutta ei pidä tuoda esiin asiaankuulumattomasti tai halventavasti.

Parin vuoden takaisessa HIV-Thomasin tapauksessa lööppi uutisointi osoitti selkeästi, kuinka ulkomaalainen mies, joka sattuu lisäksi olemaan tummaihoisen, sopii mainiosti ennakkoluuloisen alitajuntamme luomaan kulttuuriseen tarinaan. Edustaahan musta enkelikin pahaa, ja ylipäättään kaikki vieras on syrjäisessä maassamme tulkittu ennemmin uhkaavana kuin uusia mahdollisuuksia tarjoavana. Erakkoluonteista kansaamme kuvaa hyvin tarina suomalaisesta, joka tarttuu vihasena kirveeseensä, kun virta tuo mukanaan ylävirralta lastuja.

Ihmisten yksityiselämään liittyvien asioiden uutisoinnissa Journalistin ohjeiden 24. kohta varoittaa toimittajia seuraavasti:

Yksityiselämään kuuluvia, asianomaiselle tai hänen lähiomaisilleen haitallisia seikkoja ei pidä julkaista, ellei niillä ole yleistä merkitystä.

Myyvän jutun rakentaminen asettaa toimittajan usein kiusaukseen: Jutun käänteisiin saisi monesti lisää dramatiikkaa, jos juttua rakennettaessa voisi käyttää viittauksia yksityiselämän piiriin kuuluviin, monesti värikkäisiin asioihin. Tällöin ei ole eroa sillä, onko kyse rikoksesta epäilystä, rikoksen uhrista, politiikosta tai muusta julkisuuden henkilöstä.

Eettisesti kestävää journalismia tekevän toimittajan pitää kuitenkin kyetä rakentamaan luettava juttu tapauksen olennaisista yksityiskohdista liukumatta sensaatiohakuisuuteen tai epäolennaisuuksien piiriin. Epäselvissä olosuhteissa tapahtuneiden kuolemantapausten uutisoiminen on esimerkki äärimmäistä harkintaa vaativasta journalismista. Vaikka kuolema on lopullinen, ovat tapaukset vain harvoin yksiselitteisiä. Tällöin on parempi, ettei toimittaja ryhdy julkisuudessa arvelemaan tai vihjailemaan asioiden kulkua vastoin omaisten toiveita.

Lukija-asiamies ohitettiin

Yksityiselämän suojaan liittyvä problematiikka tulee toimituksissa vastaan päivittäin. Kuvaavaa on, että Keskisuomalaisen lukija-asiamies Kalevi Kivistö moitti ensimmäisen kerran lehtä nimenomaan tähän liittyvässä onnettomuuden uhrien nimien julkaisemisesta koskevassa asiassa. Kyseessä oli Jyväskylässä syyskuussa 1999 sattunut tulipalo, jonka uutisoinnin yhteydessä julkaistiin onnettomuudessa menehtyneiden nimet ja heidän ikänsä. Kivistön mukaan yleisenä lähtökohtana tulee olla pidättyvyys onnettomuuden uhrien nimien julkistamisessa. Koska nimien julkistaminen ei tässä tapauksessa tuonut esille sellaisia yleisiä näkökohtia, joilla olisi tiedonvälityksen kannalta olennaista merkitystä, Kivistö olisi toivonut lehdeltä suurempaa pidättyvyyttä. (Kivistö 1999.)

Journalismin etiikan kannalta huolestuttavaa oli se, että Keskisuomalaisen päätoimittaja Erkki Laatikainen ilmoitti lehdensä jatkavan samaa nimenjulkistamiskäytäntöä vastoin lehden oman lukija-asiamiehen näkemystä.

Keskisuomalaisen tapaus osoittaa, millaisena rasitteena jotkut toimittajat kokevat yksityiselämän suojaan liittyvät rajoitukset. Tämä kuvaa selvästi myös rikoksen tai onnettomuuden uhrin painoarvoa julkaisupuntaroinnissa. Se antaa myös viitteitä siitä, mikä on rikoksen uhrin painoarvo verrattuna rikoksen tekijään. Rikollinen rajoja rikkovana sankarillisena ja suorastaan myyttisenä hahmona painaa vaakakupissa huomattavasti enemmän kuin yhteiskunnan apua tarvitseva rikoksen uhri. Uhrin näkökulman painoarvo uutispuntaroinnissa on usein lähes olematon.

Rikosjournalismissa askarrellaan jatkuvasti oikeaan ja väärään liittyvien kysymysten parissa. Kyse on siis journalismin ulkopuolisesta oikeasta ja väärästä. Tällöin toimittaja yhteisön edustajana asettuu tavallisesti laillisen yhteiskuntajärjestyksen puolelle seuraamaan, kuinka laki, oikeus ja kohtuus toteutuvat. Kun toimittaja sitten uutisoi tehdyistä rikoksista ja annetuista tuomioista, siirtyään journalistisen etiikan piiriin. Silloin olisi käytettävä hienovaraista eettistä harkintaa päätettäessä nimien julkaisemisesta rikos- ja onnettomuus uutisissa.

Ammattietiikka auttaa parhaimmillaan näkemään työn perustavat ongelmat ja ratkaisemaan ne siten, että tiedetään mitä kulloinkin tehdään. Huonoimmassa tapauksessa ammattietiikasta tehdään kulissi, joka pönkittää ammattikunnan asemaa ja peittää alleen journalismin alistamisen kaupallisille tai poliittisille tarkoituksille. (Nordenstreng ja Lehtonen 1998, 266.)

Etiikan perustana on kysymys, mistä ihmisen tavoittelema hyvä johdetaan. Pääsuuntia on kaksi. Ensinnäkin, voimme ottaa lähtökohdaksi ihmisen sisäisen äänen, omatunnon. Toisaalta keskiössä voivat olla ne omasta ajattelustamme riippumattomat seuraukset, joita teoillamme on muiden ihmisten ja yhteiskunnan piirissä. Vakaumukseen perustuvasta suuntauksesta käytetään nimitystä velvollisuusetiikka; toinen suuntaus taas tunnetaan nimellä seurausetiikka eli teleologia. (Nordenstreng ja Lehtonen 1998, 255 - 256.)

Jokaisen toimittajan tulisi sisäistää journalistin eettiset ohjeet siten, että ne toimisivat toimittajan sisäisenä äänenä tai omatuntona rikosuutisoinnin yhteydessä ja muussakin journalismissa. Tätä ajatusta voimme tukea sillä seurausettiseen ajatteluun pohjaavalla lähtökohdalla, että median ei tulisi uutisoinnillaan lisätä rikosten uhrien tai heidän omaistensa kokemaa, rikollisen aiheuttamaa surua.

Journalistisen etiikan ongelmat liittyvät hyvin pitkälle niihin ristiriitoihin, joihin yksityinen toimittaja yksityisenä ihmisenä ja toisaalta yhteiskunnan jäsenenä joutuu päätöksiä tehdessään. Ristiriitoja lisäävät ne paineet, jotka syntyvät oman henkilökohtaisen toimittajaroolin sovittamisesta omaan työyhteisöön. Sen etiikka pohjautuu toisaalta ammattikunnan eettisiin ohjeisiin, toisaalta omassa yhteisössä omaksuttuihin arvoihin ja käytäntöihin. Näiden ristiriitojen keskellä yksittäinen toimittaja tekee, monesti erittäin suuressa kiireessä, päätöksiä esimerkiksi onnettomuuden tai rikosten uhrien nimien julkaisemisesta. Vastuu on suuri ja seurausten näkeminen vaikeaa. Toisaalta työyhteisön kirjoittamattomat uutisnälkäiset vaatimukset sumentavat helposti toimittajan humanin harkintakyvyn. Ensin ehtimisen vimma sanelee monesti päätöksen, jossa rikoksen tai onnettomuuden uhrin näkökulma jää vaille huomiota.

*Kalle Virtapohja
FT, tutkimuspäällikkö, Jyväskylän yliopisto*

Rikosjournalismi ja uhrin problematiikka

1. **Turvattomuuden kasvu:** EVA:n tutkimuksen (1999) mukaan yhdeksän kymmenestä suomalaisesta on sitä mieltä, että suomalaisten sisäinen turvallisuus on heikentynyt viimeisten kymmenen vuoden aikana. 87 prosenttia tutkimukseen osallistuneista vastasi, että rikollisuuden ja väkivallan määrässä on tapahtunut kielteistä kehitystä.
3. **Rikosjournalismin kasvu:** Rikosjournalismin määrä on kasvanut kymmenessä vuodessa suuresti. Jokainen tv-kanava haluaa päästä kiinni rikosjournalismin kiehtovaan maailmaan. Rikosten markkinarako on huomattu.
5. **Rikosjournalismin suosio:** Rikosjournalismin suosiota selittää rikosjournalismissa esiintyvä hyvän ja pahan välinen kamppailu. Rikosjournalismi ja urheilujournalismi ovat kolikon kaksi puolta: siinä missä urheilujournalismi keskittyy ihailemiemme sankareiden valoiisiin hetkiin, rikosjournalismi näyttää varjoisan puolen ihmiselämästä.
7. **Sensaatiojournalismi:** Viimeaikaisessa sensaatiojournalismissa median huomio on kääntynyt rikoksen tekijöihin. Joissakin eettisesti kestävämmässä tapauksissa rikollisille on jopa maksettu haastatteluista. Tätä toimittajat puolusteleivat uutisvoiton tavoitteluna. Mutta se on vain eettisesti kestävämpiä huonoa journalismia. Kun huomio kääntyy rikoksen tekijään, unohdetaan rikoksen uhrin ja omaisten tunteet.
9. **Rikosjournalismin ydin:** Eettisesti korkeatasoiseen rikosjournalismiin pyrkivä toimittaja pitää mielessään rikoksen tekijän ja rikoksen uhrin vääryyteen perustuvan alistussuhteen.
11. **Virtapohjan vaaka:** Toimittajakeskeisesti ajatellen rikosjournalismissa on kyse siitä, että toimittaja yrittää kaivaa viranomaisilta rikosuutisia. Joskus toimittajien ja viranomaisten yhteistyö sujuu joustavasti, joskus yhteistyö takkuilee. Mutta tämä on siis vasta toiseksi tärkein suhde rikosjournalismissa. Tärkeintä on siis rikoksen tekijän ja uhrin välinen suhde.
13. **Tuomarit tuomitsevat:** Viranomaisten tehtävänä on oikaista uhrin kokemaa vääräys, ei toimittajien. Toimittajien tehtävänä on kertoa siitä, kuinka oikeusviranomaiset tämän vääryyden pyrkivät oikaisemaan.
15. **Eettisesti korkeatasoinen journalismi:** Toimittajan työtä ohjaavat rikoslaki ja Journalistin ohjeet, jotka on viimeksi tarkastettu vuonna 1992. Ohjeissa on seitsemän yksilön suojaan liittyvää ohjetta. Näitä ohjeita noudattamalla voidaan tehdä eettisesti korkeatasoista journalismia. Silloin myös rikoksen uhrin tunteet otetaan huomioon journalistisia päätöksiä tehtäessä.

Kirjallisuus:

Arolainen, Teuvo (1998)

Käräjät mediassa. Teoksessa Laiho Marianna ja Torkkola Sinikka (toim.): Journalismikritiikin vuosikirja 1999.

Kangas, Lasse (1999)

Aho iskee takaisin. Keskiuomalainen 24.10.1999.

Nordenstreng, Kaarle ja Lehtonen, Jaakko (1998)

Hyvän ja pahan kierrätystä. Viestinnän etiikan perusteita. Teoksessa Kivikuru Ullamajja & Kunelius Risto, Viestinnän jäljillä: näkökulmia uuden ajan ilmiöön. Helsinki: WSOY.

Kivistö, Kalevi (1999)

Nimien julkistaminen tulipalouutisessa. Keskiuomalainen 1.10.1999.

Kuutti, Heikki (1995)

Tutkiva journalismi. Jyväskylä: Atena.

Perko, Touko (1998)

Media on nykypäivän kirkko ja raamattu? Teoksessa Perko Touko ja Salokangas Raimo (toim.)

Kymmenen kysymystä journalismista. Jyväskylä: Atena.

Schudson, Michael (1986)

Deadlines, datelines and history. Teoksessa Manoff Karl and Michael Schudson. Reading the News. New York: Pantheon Books.

Esitelmä:

Virtapohja, Kalle (1999)

Median uhrin ja toimittajan etiikka. Esitelmä Rikosuhripäivystyksen seminaarissa Jyväskylässä 26.2.1999.